

27 מכתבים אחרונים מסטאלינגרד

המכתבים וקטעי המכתבים המובאים בזה פורסמו תחילה בגרמניה ב־1954 בהוצאת ק. ברטלסמן (כיום הוצאת זיגברט מון) מגיטרסלו, תחת השם „מכתבים אחרונים מסטאלינגרד”. ההערה הבאה הופיעה בנספח להוצאה הגרמנית:

„תיאור מלא של גורל מכתבים אלה בו משום סיפור פ־נטאסטי של ארגון־ייתר — של בירוֹקְרַטִיָה צבאית ומפלגתית שנכנס בה טירוף מרוב צנזורה, חטטנות ולהט של ניתוח ותיעוד. מיוֹכ שהוטסו מתוך מלכודת סטאלינגרד עברו המכתבים שורות־שורות של משרדים. תחילה אמורים היו לשמש לבדיקת המוראל של החיילים; על־פי צו ממפקדתו של היטלר צריך היה להחרימם. הצו ניתן לפיקוד־העליון של הצבא ומשם יצא ללשכת־הצנזורה־המרכזית של הדואר הצבאי. כאשר הגיע המטוס האחרון מסטא־לינגרד בינואר 1943 לנובר־צ'רקאסק הוחרמו שבעה שקים של דואר. המכתבים נפתחו; המען ושם השולח הוסרו. אחרי־כן מוינו על־פי התוכן והנעימה הכללית. נצרכו בצרורות נאים ונשלחו לפיקוד־העליון של הצבא. לשכת־האינפורמציה של הצבא דאגה לקביעה הסטאטיסטית של מוראל הצבא, לפי המישה סוגים. זאת היתה התמונה שנתקבלה כתוצאה מכך:

2.1%	א — יחס חיובי להנהגה
4.4%	ב — יחס מפוקפק להנהגה
57.4%	ג — יחס שלילי להנהגה
3.4%	ד — התנגדות פעילה
33.0%	ה — אדישות

לאחר שעובדו המכתבים והובאו לתשומת־לב, הופקדו, יחד עם שאר תעודות סטאלינגרד כדוגמת פקודות מהיטלר, פקודות־שדה, דו"חות ותשדורות — בסך־הכל כחצי טונה נייר — אצל חיל־העתונות הצבאי, שעליו הוטל לחבר דו"ח מבוסס על תעודות בדבר קרב־סטאלינגרד. הפיקוד־העליון הגרמני קיווה שפרשת־המעשה תוציא את צדקתו לאור, אבל לשון התעודות ברורה היתה ולא הניחה מקום לטעות. הנה כך נגנז הספר; גבלס החליט כי אין האומה הגרמנית יכולה לקבלו. (המלה הגרמנית כאן היא untragbar, שהוראתו המילולית, בלתי־נסבל, על־פי הפשטות החמורה של הז'רגון והמחשבה הנאציים פירושו הדבר היה אפוא, ניתן להשמדה. היהודים, למשל, גם הם היו untragbar).

העתקים שהיכחה מהימנותם מצאו דרכם לבסוף אל גינזך הצבא בפיטסדם. הם הוצאו משם ימים אחדים לפני נפול ברלין ונשמרו לדורי־בוא.”

1.

...שום שינוי לא חל בחיי; עכשיו הם כמו שהיו לפני עשר שנים, הכוכבים מברכים אותם, בני־אדם מתרחקים מהם. ידידים לא היו לי, ואת יודעת מדוע לא

רצו הבריות לבוא אתי במגע. מאושר הייתי כשיכולתי לשבת עליד הטלסקופ ולהסתכל בשמיים ובעולם־הכוכבים, מאושר כמו ילד שמגיחים לו לשחק בכוכבים. את היית ידידתי הטובה ביותר, מוניקה. כן, יפה קראת. היית. הזמן רציני מדי להלצות. שבועיים יעברו עד שגייע אליך המכתב הזה. עד אז כבר תקראי בעתונים מה קרה כאן. אל תתני את דעתך על כך יותר מדי, כי לאמיתו של דבר יסתיים הכל אחרת: נניח לאחרים לדאוג ל„ישור הכתובים“. מה הם לך ומה הם לי? אני תמיד חשבתי במושגים של שנות־אור, אבל הרגשתי במושגים של שניות. גם כאן אני צריך להתעסק הרבה במוגה־אוויר. ארבעה אנחנו כאן, ולו נמשכו הדברים כמו שהם עכשיו הרי היינו שבע־רצון. מה שאנו עושים הוא פשוט מאד. העבודה שלנו היא למדוד את הטמפרטורה ואת הלחות, למסור על תקרות־ענן ועל הראות. אילו קרא איזה בירוקרט מה שאני כותב כאן היה מתפלץ... פגיעה בבטחון הצבא. מוניקה, מה הם חיינו לעומת מיליוני השנים של השמיים המכופכים! בלילה היפה הזה אנדרומידה ופגאסוס הם בדיוק מעל ראשי. זמן רב הסתכלתי בהם; עוד מעט אהיה קרוב אליהם מאד. על שלוות־נפשי ונחת־רוחי אני חב תודה לכוכבים, שמתוכם את היפה לי ביותר. הכוכבים הם נצחיים, אבל חיי־אדם הם כגרגר־אבק ביקום.

מסביב לי הכל מתמוטט. צבא שלם גוסס, יום ולילה עולים באש, וארבעה אנשים מתעסקים בדו־חות יומיים על טמפרטורה ותקרות־ענן. אינני יודע הרבה על המלחמה. שום איש לא מת מידי. לא יריתי אפילו תחמושת חיה מאקדחי. אבל זאת אני יודע: הצד־שכנגד לעולם לא יגלה חוסר־הבנה כזה לאנשיו. רוצה הייתי למנות כוכבים עוד כמה עשרות שנים, אך עתה מן־הסתם שוב לא יעלה הדבר בידי לעולם.

2.

...שוב הוצאתי את תמונתך והסתכלתי בה זמן רב. אני זוכר את החוויה שהיתה משותפת לנו אותו ערב־קיץ נחמד בשנה האחרונה לשלום, כשצעדנו בעמק הפורח אל ביתנו. כאשר מצאנו זה את זה בפעם הראשונה, ורק קולו של הלב דיבר בתוכנו; אחרי־כן היה זה קול האהבה והאושר. שוחחנו על עצמנו ועל העתיד שהיה פרוש לפנינו כמו שטיח סגוני.

אותו שטיח סגוני איננו עוד. ערב־הקיץ איננו עוד, וגם העמק הפורח איננו עוד. ושוב אין אנו יחד. על מקום השטיח משתרע עתה שדה לבן איך־קץ. אין עוד קיץ. רק חורף, ואין עוד עתיד, מכל־מקום לא בשבילי, ומתוך כך גם לא בשבילך. כל הזמן הזה היתה בי הרגשה שלא יכולתי להסבירה, אך כיום אני יודע שהיתה זו חרדה לך. למרות הריחוק של הרבה אלפי קילומטרים ידעתי שכך גם הרגשתי. כשתקבלי את המכתב הזה הקשיבי לו רוב־קשב, אז אולי תשמעי את קולי. אומרים לנו שלמען גרמניה אנו נלחמים. אבל כאן יש רק מעטים המאמינים שהקרוב הזה חסר־השחר יוכל להביא איזו תועלת למולדתנו.

3.

...עליך להוציא זאת מראשך, מרגרטה, ועליך לעשות זאת מהר. הייתי יועץ לך אפילו לעשות זאת באכזריות, כדי למעט את אכזבתך. בכל אחד ממכתביך אני חש שאת משתוקקת שאחזור אליך הביתה במהרה. אין זה מוזר כלל שאת מצפה לך. גם אני מחכה ומשתוקק אליך עד-מאד. לא זה דווקא הדבר שמטריד אותי, אלא בעיקר הציפיה שבה אני חש בין השורות לא רק לשובו של הבעל והאהוב אלא גם לשובו של הפסנתרן. אני מרגיש זאת בבירור גמור. האם אין זו ערבוביה משונה של רגשות שאני, שצריך הייתי להיות אומלל ביותר, השלמתי עם גורלי, ואילו האשה, שלכאורה היה לה כל יסוד שבעולם להכיר טובה על כך שעודני חי (על-כל-פנים בינתיים), היא ריב יש לה עם הגורל שהיפני?

לפרקים יש בי חשד שמוכיחים אותי על פני בשתיקה, כאילו בי האשם שאינני יכול עוד לנגן. זאת רצית לשמוע. ומשום כך היית חוזרת ומנסה במכתביך למצוא את האמת, שאני הייתי בוחר הרבה יותר לספרה לך פנים-אל-פנים. אולי רצון הגורל הוא שמצבנו כאן הגיע למדרגה שאינה מניחה עוד מקום לתירוצים ואינה משאירה עוד שום מוצא. אינני יודע אם יזדמן לי עוד לדבר אליך. לכן טוב שיגיע אליך המכתב הזה, ושתדעי, אם אמנם אשוב באחד הימים, שידי הרוסות וכך הן כבר מאז ראשית דצמבר, אבדה לי האצבע הקטנה ביד שמאל, אבל חמור מזה הוא שבגלל הקור אבדו לי שלש האצבעות האמצעיות של ידי הימנית. רק בזרת ואגודל יכול אני להחזיק בספל. אני חסרי-ישע לגמרי; רק כשאדם מאבד את אצבעותיו הוא תופס כמה הן נחוצות לתפקידים הפשוטים ביותר. הדבר שעדיין אני יכול לעשותו על הצד היותר טוב באצבעי הקטנה הוא לירות. כן, ידי הרוסות. לא ייתכן שאוציא את שאר ימי-חיי ברירה רק מפני שלא אצלח לשום דבר אחר. שמא אוכל לשמש שומר-ציד? אבל זהו הומור-של-גרום; אני כותב רק כדי להרגיע את עצמי.

קורט האנקה, אני חושב שאת זוכרת אותו מן הקונסרבטוריון ב-37, ניגן לפני שבוע את האפואסיונאטה בפסנתר אחד ברחוב צדדי קטן קרוב לכיכר האדומה. דברים כאלה אינם מתרחשים בכל יום. הפסנתר עמד ממש באמצע הרחוב. הבית היה מפוצץ, אבל מתוך רחמים על המכשיר ודאי הוציאו אותו קודם-לכן והעמידוהו ברחוב. כל חייל שעבר היה מקיש עליו. אני שואל אותך, באיזה מקום אחר אפשר למצוא פסנתרים ברחובות? כמו שאמרתי, קורט ניגן יפה להפליא ב-4 בינואר. בקרוב מאד יהיה בקו הקדמי ממש.

סלחי לי; הנה אני משתמש ב"קו קדמי" במקום "שורה ראשונה",* עד כדי כך המלחמה משפיעה עלינו. אם יגיע הבחור הביתה, הרי בקרוב מאד נשמע עליו. אני דאי לעולם לא אשכח את השעות האלו — הקהל והמצב היו יחידים-במינם. חבל שאינני סופר ואינני יכול לתאר איך השתופפו מסביב מאה חיילים במעיליהם

* כאן נתחלפו המונחים vordersten Front ו־vordersten Reihe, שהראשון בהם מכוון לקו הקרבי והשני לגדולה אמנותית.

ושמיכות על ראשיהם. מכל צד נשמעו התפוצצויות. אבל דבר זה לא הפריע לאיש. האנשים היו מאזינים לבטהובן בסטאלינגרד, אף אם לא הבינו אותו. עכשיו שאף יודעת את האמת כולה, האם הוקל לך?

4.

...רק אל תטריד אותי בעצותיך הטובות. האם אינך יודע לאיזה מצב תכניס אותי? נוסח־הדיבור שלך! אתה לא היית עושה זאת; אתה היית יודע איך לעשות זאת! כך־וכך צריך היה לעשות את הדברים, וכו' וכו'! כל זה מה פירושו? אתה יודע שדעותינו שוות ודיברנו על כך יותר ממה ששורת הבטחון מניחה. אבל אין אומרים דברים כאלה בכתב! אתה חושב שהאחרים הם כסילים?

אם אני כותב עכשיו הרי זה מפני שאני יודע ששום דבר לא יכול לקרות לי, ונזהרתי שלא לציין את שמי ואת המען לתשובה; יתר על כן, אתה תקבל את המכתב הזה בדרך המוסכמת. גם אם יידע מישהו מי כתב את המכתב הזה, הרי בשום מקום לא אוכל להיות בטוח יותר מאשר בסטאלינגרד. קל לומר: הניחו את גשכם. אתה חושב שהרוסים יתנו לנו את נפשנו לשלל? אתה אדם גבון, ובכן מדוע אינך דורש גם שיסרבו ידידיך לייצר תחמושת וחמרי־מלחמה?

קל לתת עצות טובות; אבל הדבר פשוט לא יעלה כדרך שאתה סבור. שיחרור אומות, שטויות. אומות נשארות מה שהנן. שליטיהן מתחלפים, והעומדים־מן־הצד יוסיפו להתווכח על שיחרור העמים משליטיהם. העת לפעול היתה ב־1932; אתה יודע זאת יפה מאד. החמצנו את השעה. לפני עשר שנים עדיין יכלה הקלפי להשיג את הדרוש. כיום רק יעלה לך הדבר במחיר חייד.

5.

...פשוט אין כל טעם להתקומם; אני ודאי הייתי מוצא איזה מנוס, אילו היה. מובן, ניסיתי ידי בכל כדי להיחלץ מן המלכודת הזאת, אבל נשארתי רק שתי דרכים: לשמיים או לסיביריה. ההמתנה היא הדבר הטוב ביותר שפן, כמו שאמרתי, האחרת אין בה מועיל. בבית יהיו כמה אנשים שיתברכו בלבבם על שהם יכולים להישאר צמודים לכסאותיהם, בין כסאות־נוח ובין כסאות אקדמיים, ובהרבה עתונים תמצא מלים יפות, מצלצלות, בתוך מסגרות שחורות וגדולות. תמיד יחלקו לנו כבוד כיאה לנו. אל תלך שולל אחרי ההבלים המטופשים האלה. אני מלא חימה כל־כך עד שהייתי יכול לנפץ כל מה שלנגד עיני, אך מימי עדיין לא הייתי חסרי־ישע כל־כך.

כל הזמן אני חוזר ואומר לעצמי דבר אחד: שמור על בריאותך, ותחזיק מעמד בזמנים הקשים ביותר. הבריאות היא התנאי המוקדם לחזירתי הביתה. לא אוותר על כסאי בבית. כאשר תפגוש את עמיתי הגד להם זאת, בדיוק כמו שאני כותב. ככל שהכסא גבוה, כך הנפילה קשה יותר.

6.

...את אשתו של קצין גרמני; לפיכך תקבלי מה שיש בפי לומר לך בקומה זקופה

ובלי רתיעה, זקופה כמו שהיית בעמידתך על רציף-התחנה ביום שיצאתי מזרחה. אינני כתבן ומכתבי מעולם לא החזיקו יותר מדף אחד. היום יהיה הרבה מה לומר, אבל אשמור את הדברים למועד מאוחר יותר, כלומר — בעוד ששה שבועות, אם יעלה הכל כשורה, ובעוד מאה שנה, אם לא יעלה. יהיה עליך להביא בחשבון את האפשרות האחרונה. אם יעלה הכל כשורה הרי נוכל לשוחח על כך זמן רב, ובכן למה לי לנסות לכתוב הרבה עכשיו, מאחר שאני מתקשה בכך. אם יסתיימו הדברים ברע, הרי ממילא לא יהיה מועיל הרבה במלים.

את יודעת מה רגשותי כלפיך, אוגוסטה. מעולם לא הרבינו דברים על רגשותינו. אני אוהב אותך מאד ואת אוהבת אותי, ובכן תדעי את האמת. היא נמצאת במכתב הזה. האמת היא הידיעה שזהו המאבק החמור ביותר במצב חסון-תקוה. מצוקה, רעב, קור, השלמה, ספק, יאוש ומות-אימים. לא אוסיף עוד דברים. גם בעת חופשתי לא דיברתי על כך, ואין על כך מאומה במכתבים שלי. כשהיינו יחד (ובכך אני מתכוון גם למכתבינו) היינו בעל ואשה, והמלחמה, עם כל היותה הכרחית, היתה ליווי מאוס לחיינו. אבל האמת היא גם הידיעה כי מה שכתבתי פה למעלה איננו תלונה או קינה אלא קביעת עובדה אובייקטיבית.

אינני יכול להכחיש את חלקי באשמה האישית לכל זאת. אבל זהו חלק של 1 ל-70 מיליון. הרי זה חלק קטן; אף-על-פי-כן הוא קיים. לא יעלה על דעתי להשתמש מן האחריות שעלי; אני אומר לעצמי שבמתן חיי פרעתי את חובי. אי-אפשר להתווכח על שאלות של כבוד.

אוגוסטה, בשעה שבה יהיה עליך להיות חזקה, תרגישי כך גם את. אל תהיי מרת-נפש ואל תסבלי יותר מדי מהיעדרי. אינני מפחד. רק עצוב לי שאינני יכול לתת לאומץ-לבי הוכחה גדולה יותר מאשר במותי למען הענין הזה חסר-השחר, שלא לומר — הפלילי. את יודעת את סיסמת-המשפחה של בית פון-ה: „עוון שהופך הוא עוון שכופר“.

אל תמהרי מדי לשפוח אותי.

7.

...שוב אני כותב מכתב קצר, אף כי רק אתמול כתבתי מכתב לך ועוד אחד להאנס מילנר. ודאי אינך יכולה להתלונן על מחסור בדואר. חבר אחד יקח את זה אתו. אני מאחל לסבתא שתשמח ביום-הולדתה ה-74, וצר לי שאינני יכול לאכול פרוסה מן העוגה שלה. האם אתם משיגים את מה שנחויץ לאפיית עוגה? לנו אין עוגות, אבל משעה שנצא מכאן שוב יהיה לנו הפל; עד אז אנו צריכים פשוט להדק את החגורות. לכי לבנק-הדואר, הוציאי חמישים מרק וקני לסבתא מתנה. היא צריכה ליהנות. לברגרים נשאר ודאי קצת קפה, שהרי בעלה הוא במנהלת-הנמל. אם יש להם, ודאי יתנו לך. רק תגידי להם שזה בשביל מסיבת-יום-ההולדת. אני בזמני עשיתי לברגרים הרבה טובות.

אינני כותב אלא שטויות. אבל השטויות טובות מלא-כלום. ולעולם אינך יודע אם

לא יהיה שמך רשום על הפדור הבא. אבל אל תחששי לנו. אני בטוח שניחלץ מכאן, ואז נסע כולנו הביתה לחופשה של ארבעה שבועות. עכשיו קר פה מאד; תאם גם אצלכם יורד שלג? כאן אין לנו צורך לזרות חול; כל אחד צריך להיהרר שלא יפול.

8.

...אתה עדי שמעולם לא רציתי בכך, מפני שפחדתי מן המזרח, ובעצם מן המלחמה בכלל. מעולם לא הייתי חייל, רק איש־במדים. מה יוצא לי מזה? מה יוצא מזה לאחרים, לאלה ששיחקו את המשחק ולא פחדו? כן, מה יוצא לנו מזה? מה מועיל לנו מות־גיבורים? עשרות פעמים שיחקתי את המוות על הבימה אבל רק משחק הייתי, ואתם ישבתם בשורות הקדמיות על מושבים של פלוש וסבורים הייתם שהמשחק שלי אותנטי ואמיתי. גורא הוא לתפוס מה־מועט היה היחס בין המשחק למוות הממשי.

חוקה היתה עלינו שנמות מות־גיבורים, מוות נוסך־השראה, מרעיש את הלב, מתוך הכרה פנימית ולמען ענין גדול. אבל מהו המוות במציאות כאן? כאן גונחים, מתים מיחת־רעב, מתים מיתת־כפור — אין זו אלא עובדה ביולוגית כמו אכילה ושתייה. נופלים כמו זבובים; לאיש אין זה איכפת ושום איש אינו קובר אותם. בלי זרועות ובלי רגליים ובלי עיניים, שסועי־בטן, הם מוטלים סביב־סביב. צריך היה לעשות מזה סרט; סרט כזה היה מונע אחת־ועד את „המוות היפה ביותר בעולם“; זוהי מיתה הנאה לבהמות; כעבור זמן יפארו אותה בתבליטים של שחם שבהם יראו „לוחמים גזועים“ שראשיהם או זרועותיהם בתחבשות.

שירים, רומנים והמנונים ייכתבו ויושרו. ובכנסיות יערכו תפילות־מיסה. אני לא יהיה לי חלק בזה, מפני שאין לי כל חשק להירקב בקבר־אחים. אותו דבר עצמו כתבתי לפרופסור ה—. אתה והוא עוד תשמעו ממני. אל תופתע אם יעבור עוד זמן־מה, מפני שהחלטתי לקחת את גורלי בידי.

9.

...או— ואני מתענגים היום על ערב שקט־להפליא. הפעם סוף־סוף יושבים כולם בצד השני של הרוחב ולא כאן. הרוסים שקטים, ויכולנו לסגור מוקדם. בקבוק טוב של שמפניה ששתינו במנוחה בערב נתן בנו הרגשה טובה במיוחד. קראתי את יומן־המלחמה של בינדינג ועוד כמה דברים. כמה מפליא האדם הזה לתת ביטוי למה שמפעים ומסעיר אותנו כאן. הוא מוזק את החוויה מכל מה שהוא כוזב וטפל. רק הדברים המהותיים קורנים ממנו, מדבריו.

שוב אין אנו תולים תקוות בהחלטות גדולות שצריכים יהיו להחליט... בצמרת. אין איש יכול לדעת אם לא תפגרנה ההחלטות האלו ממילא אחרי הזמן! אבל אין לנו שום דבר אחר לקוות לו. הדבר היחיד שנעשה עד עכשיו היה קרב נזעם עד־להחריד על הגבעה X בתוך העיר ומחוצה לה. גנרלים וקולונלים השתעשעו

באפשרות שהגבעה הזאת דווקא תוכל להיות נקודת-מסנה בהיסטוריה העולמית!
ולא רק גנרלים!

בכל יום נכבשות כמה עמדות; בכל יום חוזרים ומפסידים אותן, אלה שמחזיקים אותן במקרה אותה שעה — פעם האויב ופעם אנחנו! לא האויב ולא אנחנו עדיין לא הספיק לנו השכל להחליט לכבוש רק מה שנוכל להחזיק בו.
אפשר לומר בביטחה כי דין הקטנות הוא כדין הגדולות! הפעילות המתמדת הזאת ללא תוצאה תובעת מידת עצלנות או מידת סבלנות שכמעט לא ייתכן לגייסה, והואיל וכל הדבר כולו הוא ציפיה בלבד הרי זה מכלה את הפוחות.
עוד מעט השעה עשר. אני רוצה לישון כל כמה שעודני יכול. ככל שישנים, פחות חשים ברעב. והרעב אינו נעים, הוא אכזר.
כל אהבתי לך.

.10

...אם כן, עכשיו את יודעת שלעולם לא אחזור. מסרי זאת להוריני בעדינות. אני מזועזע מאד ומפקפק בכל. פעם הייתי חזק ומלא-אמונה; עכשיו אני קטן וללא-אמונה. לעולם לא אדע הרבה מן הדברים המתרחשים כאן; אך המעט שבו השתתפתי כבר רב הוא עד-למחנק. איש לא יוכל עוד לספר לי שהאנשים מתו כשעל שפתיהם המלים „גרמניה“ או „הייל היטלר“. מתים פה די-והותר, אין כל ספק; אבל המלה האחרונה היא „אמא“ או שמו של מישהו יקר, או סתם זעקה לעזרה. כבר ראיתי מאות נופלים ומתים, ורבים השתייכו ל„נוער-היטלר“ כמוני; אבל כולם, אם עדיין היה הדיבור בפיהם, זעקו לעזרה או קראו בשם שממילא לא היה יכול לעזור להם.

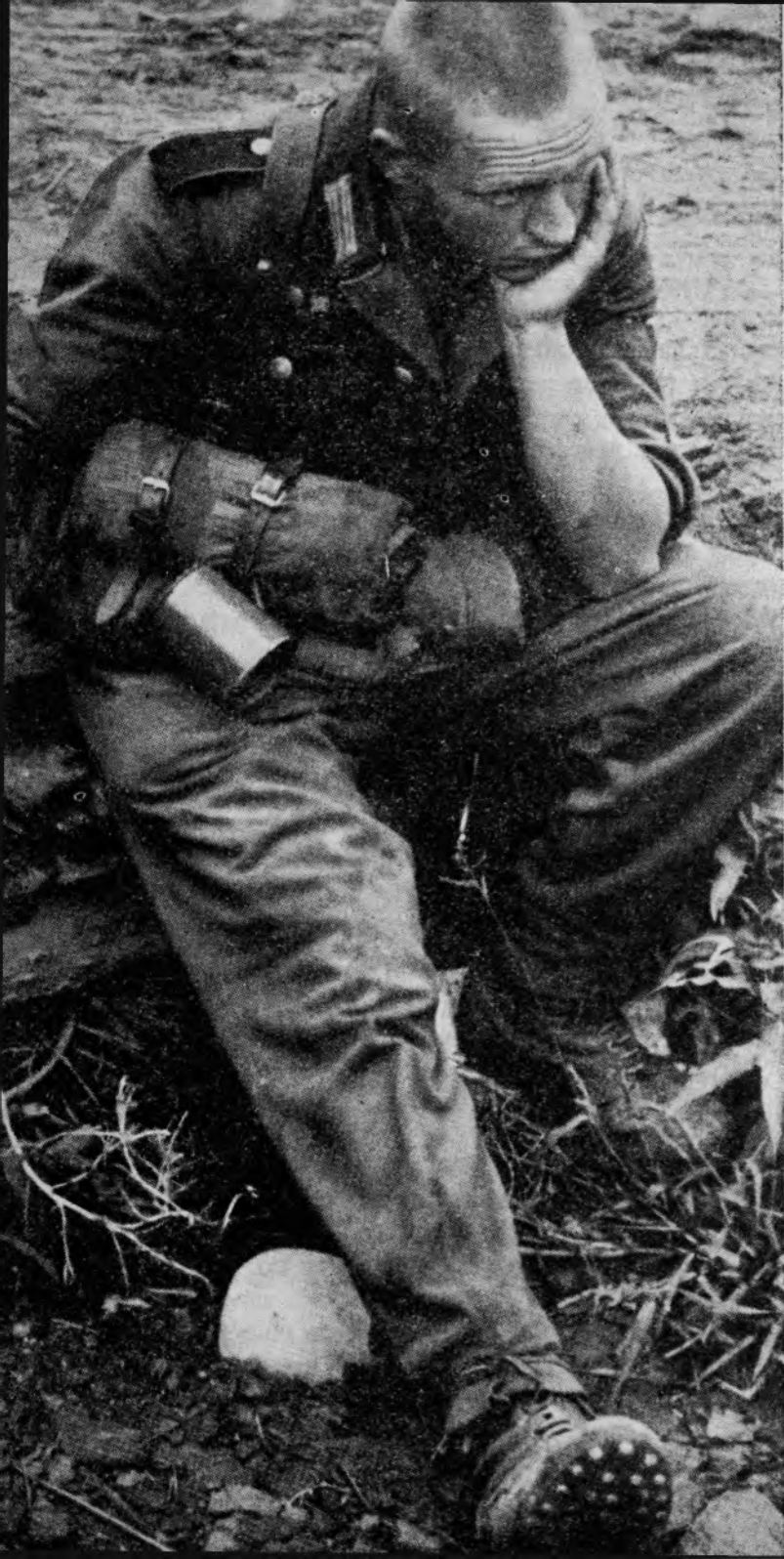
הפיירר נתן הבטחה מפורשת לחלץ אותנו מכאן; קראו אותה באזנינו והאמנו בה אמונה איתנה. אפילו עכשיו עדיין אני מאמין בה, מפני שאני מוכרח להאמין במשהו. אם זו אינה אמת, במה עוד אוכל להאמין? שוב לא יהיה לי צורך לא באביב, לא בקיץ, ולא בשום דבר שנותן הנאה. ובכן הניחי לי את אמונתך, גריטה יקירתך; כל ימי, או לפחות שמונה שנים, האמנתי בפיירר ובדברו. גורא הוא איך מפסקים כאן, ובושה היא לשמוע מה שאומרים בלי יכולת להשיב, מפני שהללו העובדות על צדם.

אם מה שהובטח לנו אינו נכון תהיה גרמניה אבודה, כי במקרה זה אי-אפשר יהיה עוד לקיים שום הבטחות. הן, הספקות האלה, הספקות הנוראים האלה, לוואי רק אפשר יהיה להבהירם בקרוב!

.11

...הגיע שעתו לשלוח לך שוב את ברכותי, ולבקשך לדרוש שוב בשלום כל אהובי-נפשנו בבית.

הרוסים הבקיעו בכל מקום. חיילינו, שנחלשו לאחר תקופות ארוכות של רעב בלי

חייל גרמני בטסאלינגרד (1942)
צילום: הילמר פאבל

כל אפשרות (אינו ניתן לקריאה) עמדו בקרבות הכבדים ביותר למאז תחילת המערכה הזאת, בלי יום של הפוגה, ובמצב של אפיסת־כוחות גמורה נאבקו בגבורה. אין איש בהם נכנע! בכלות הלחם, התחמושת, הדלק וכוח־האדם הרי, האלהים עדים, אין זה נצחון לאויב כשהוא מוחץ אותנו!

ברי לנו שהננו קרבנות לשגיאות חמורות בהנהגה; שחיקתה של מצודת־סטאלין־גרד גם תגרום נזק קשה לגרמניה ולבניה. אך למרות זאת, עדיין אנו מאמינים שאומתנו תשוב לתחיה בהצלחה. אנשים שלבם נכון בקרבם ידאגו לכך! יהיה עליכם להרחיק את כל המטורפים, השוטים והפושעים, ולעשות זאת ביסודיות. והחוזרים הביתה יטאטאו אותם כמוץ מפני רוח. אנחנו קצינים פרוסיים ויודעים אנו מה עלינו לעשות בבוא השעה.

כשאני חוזר וחושב על חיי יכול אני להשקיף לאחור מתוך הכרת־טובה. יפים היו, יפים מאד, היה הדבר כטיפוס בסולם, ואפילו השלב הזה האחרון הוא יפה, מכתיר את הסולם, כמעט הייתי יכול לומר שהוא בגדר השלמה הרמונית.

עליך לומר להורי שלא יתעצבו אל לבם; עליהם לזכור אותי בלב שמח. בלי הילה, בבקשה; מעולם לא הייתי מלאך! גם אינני רוצה להתיצב לפני אלוהי כמלאך; די לי שאעמוד לפניו כחייל, כנפש חפשית וגאה של איש חיל־הפרשים, כ־Herr! אינני מפתח מן המוות; אמונתי היא המעניקה לי את העצמאות הרחוקת היפה הזאת. על כך אני אסיר־תודה במיוחד.

מסרי את צוואתי לבאים אחרינו; גדלי אותם כ־Herren! פשטות חמורה במחשבה ובמעשה! בלי ביזבזו כוחות רייק!

גלי אהבה במיוחד להורי ובכך תעזרי להם להתגבר על צערם הראשון. הציבו לי צלב־עץ בבית־הקברות שבגן, פשוט ויפה כמו של הדוד X. שמרו על — כנווה־המשפחה של בית־A. זאת משאלתי הגדולה. בשולחן־הכתיבה שלי נמצא מכתב שבו העליתי את משאלותי בעת חופשתי האחרונה. אם כן, שוב אני פונה אל כולכם, יקירי. שוב אני מודה לכם על הכל, ושאו ראשיכם הכן! המשיכו! אני מחבק את כולכם!

12.

...בערב שלפני היום הקדוש, בצריף שעדיין היה שלם למדי, חגגו אחד־עשר חיילים בשקט. לא קל היה למצוא אותם בעדר המפקקים, חסוכי־התקוה והנכזבים. אבל אלה שמצאתים באו בשמחה ובלב עליו ופתוח. עדה משונה היתה זו שנאספה לחוג את יום־הולדתו של ישוע הקטן. הרבה מובחות יש בעולם הגדול, אך דאי גם אחד אינו דל יותר מזה שלנו כאן. אתמול עדיין היו בארגז פגזים נגד־מטוסים; היום פרשה עליו ידי מקטורן אפרורי של חבר שאת עיניו עצמתי ביום־ר' שעבר בחדר הזה עצמו. כתבתי לאשתו מכתב־הנחומים. האל ישמרנה. קראתי לפני הבחורים שלי את מעשה חג־המולד על פי הבשורה אשר ללוקס, פרק

ב', פסוקים 17—1; נתתי להם לחם שחור קשה כקרבת־הקודש וכלחם־הקודש, גופו של אדוננו ישוע המשיח, והפצתי באלוהים שירחם עליהם ויאיר להם חסדו. לא אמרתי מאומה על הדיבריה החמישית. האנשים ישבו על שרפרפים ונשאו מבטם אלי מתוך עיניים גדולות בפניהם מזי־הרעב. צעירים היו כולם, חוץ מאחד שהיה בן 51. אני מאושר מאד על שניתן לי לנחם את לבותיהם ולתת בהם אומץ. לאחר־מעשה לחצנו איש את יד רעהו, רשמנו כתבות, והבטחנו לבקר קרובים ולספר להם על חגיגת ערב חג־המולד שלנו ב־1942, אם ישוב איש מאתנו הביתה חי. מי־יתן ויסוכך האלוהים עליכם, הורי היקרים, כי עתה הנה הערב קרוב וטוב נעשה אם נשים סדר בביתנו. שלווים נלך אל הערב והלילה, אם כך רצונו של ריבון העולמים. אבל אין אנו מביטים לתוך לילה שאין לו קץ. משיבים אנו את חיינו לידי האלוהים; מי־יתן וירחמנו בבוא השעה.

13.

...בסטאלינגרד מי שמציג את שאלת קיומו של האלוהים הריהו ככופר בקיומו. חייב אני לומר לך זאת, אבא, וצער כפול אני מצטער על כך. אתה גידלת אותי, כי אם לא היתה לי, ותמיד היית מעמיד את האלוהים לנגד עיני ולנגד רוחי. ומשנה־צער אני מצטער על דברי מפני שיהיו אלה האחרונים, ולא אוכל עוד להגיד דברים שיפיסו את דעתך ויכפרו על אלה. כהתנדית הנך, אבא, ובמכתבו האחרון אדם אומר רק אמת או מה שנראה לו שהוא אמת. חיפשתי את האלוהים בכל מכתש־פצצה, בכל בית חרב, בכל פינה, בכל חדר, בשוחה שלי, ובשמיים. האלוהים לא נגלה, אף כי לבי יצא אליו. הבתים היו הרוסים, האנשים אמיצי־לב או מוגי־לב כמוני עצמי, על הארץ היו רעב ורצח, מן השמיים ניתכו פצצות ואש, ורק האלוהים לא היה כאן. לא, אבא, אין אלוהים. שוב אני כותב זאת ואני יודע שנורא הדבר ושלעולם לא אוכל לכפר על כך. ואם אמנם יש אלוהים הרי הוא נמצא רק אתך בזמירות ובתפילות, באמרות החסודות של הכהנים והרועים, בצילצול הפעמונים ובניחוח־הקטורת, אך לא בסטאלינגרד.

14.

...רק עכשיו שמעתי בעמדת־הפיקוד שיוצא דואר. אני מקווה שתוכלי לקרוא מה שאני כותב. אין להשיג כאן נייר טוב יותר. אבל העיקר הוא מה שעליו. וגם מחשיך כבר. עשו אותי רץ על אופנוע ואני מסתובב הרבה. לולא זאת לא היה נודע לי שמרשים לנו לשלוח מכתבים. אני עדיין מסתדר לא רע; אני מקווה שגם את. חוץ מזה שלהתרוצץ בקרח ובשלג זה לא טיול. נחשי את מי פגשתי? את הבן של גרינדל הסוחר. הוא בבסיס. הוא יישב בשקט עוד זמן רב. כך השגתי קופסה חזיר ושני כיכרות־לחם. לא מרשים לנו לשלוח חבילות, לכן אינני שולח לך את הקופסה. אבל בעצם גם לא איכפת לי לאכול אותה בעצמי. מה שלום מאריה הקטנה, ואיך המשפחה? כבר זמן רב שלא קיבלתי מכתב. האחרון בא לפני

שבועיים, מריכארד. עכשיו עלי לגמור, כי כבר חושך ולפני עוד דרך של עשרה קילומטרים.

15.

...כתבתי לך עשרים-ושש פעמים מן העיר המקוללה הזאת, ואת ענית לי בשבעה עשר מכתבים. עכשיו אכתוב רק זאת הפעם ולא עוד. הנה, אמרתי. זמן רב הירהרתי איך אנסח משפט גורלי כל-כך בצורה שתביע את הכל ועם זאת לא תכאיב יותר מדי.

אני אומר לך שלום, כי הבוקר הדין חרוץ. לא אפרש במכתבי את המצב הצבאי; הוא ברור ונתון כולו בידי הרוסים. השאלה היחידה היא כמה זמן עוד נסחובב. זה יכול להימשך עוד ימים אחדים, או רק שעות אחדות. כל חיינו יחד הם לפנינו לראיה. כיבדנו ואהבנו זה את זה, וכבר שנתיים שאנו מחכים זה לזו. טוב שעבר זמן כה רב. הוא הגביר, כמובן, את הציפיה לחזור ולהיפגש, אך במידה רבה גם סייע להפוך אותנו לזרים. והזמן יהיה צריך לרפא את הפצעים כשלא אשוב.

ביגואר תהיי בת עשרים-ושמונה. עדיין זה גיל צעיר מאד לאשה נאה כל-כך, ואני שמח שאני יכול לחלוק לך את המחמאה הזאת חזור-ושוב. את תרגישי בחסרוני, אך לא יותר. גרטרוד וקלאוס זקוקים לאב. אל תשכחי שאת צריכה להיות למען הילדים, ואל תעשי יותר מדי רעש בגלל אביהם. ילדים שוכחים מהר, בפרט בגילם. הסתכלי היטב בבחיר-לבך, שימי לב לעיניו וללחיצת-ידיו, כמו שהיה בינינו, שלא תטעי. אך על הכל — חנכי את הילדים שיהיו יצוריי-אנוש ישרים היכולים ללכת בראש זקוף ולהביט ישר לתוך עיניו של כל אדם. בלב כבד אני כותב את השורות האלו. לא תאמיני לי אם אגיד שקל היה הדבר, אבל אל תדאגי, אינני מפחד מפני מה שעתיך לבוא. חזרי ואמרי לעצמך, וגם לילדים לכשיגדלו, שאבא שלהם מעולם לא היה פחדן, וכי גם הם אינם צריכים להיות פחדנים לעולם.

16.

...יקירתי, אני חושב עליך כל הזמן. היום, כשעמדתי בקו, שוב חשבתי עליך. על האוכל הנפלא שהיית מבשלת. גם הגרביים שלי כולן קרעים וכבר אינני יכול להיפטר מן השיעור שלי. אין להשיג גלולות בשביל זה. את יכולה לשלוח לי סירופ נגד שיעול, אבל לא בבקבוקים של זכוכית. האם גם את הצטננת? לבשי תמיד משהו חם וטוב. יש לכם די פחמים? אין לך אלא ללכת אל מר —, הוא קיבל ממני עצים בשביל הרהיטים שלו. שיתן לך עכשיו פחמים בעדם. אני מקווה שהדוד פאול ריפד לך את החלונות מפני הקור; אם לא, הרי זה כבר יהיה מאוחר מדי. לא חגגתי כאן את חג-המולד. הייתי בדרך במכונית, ונתקענו בשלג מפני שתעינו. אבל כעבור זמן לא רב שוב יצאנו מזה. החלטתי כי בשנה הבאה נחוג את חג-המולד כמו שצריך, ואני אתן לך מתנה יפה. לא בי האשם שאינני יכול לתת לך אותה עכשיו. הרוסים הקיפו אותנו מכל צד,

ולא ניחלץ עוד עד שיחלצנו היטלר, אבל אסור לספר זאת לשום איש. זאת צריכה להיות הפתעה.

.17

...עכשיו שאני יודע היכן אני עומד, אני פוטר אותך משבועתך. לא היה זה קל בשבילי, אבל הניגודים בינינו היו גדולים מדי. אני חיפשתי אשה בעלת לב נדיב, אבל לא חשבתי שיהיה נדיב כל-כך. כבר כתבתי לאמא וסיפרתי לה מה שהיא צריכה לדעת. אנא, חסכי ממני את הטורח של ציון העדים ופירוט המסיבות שנתנו לי הוכחה לבגידתך. אין בי שגאה אליך; תחת זאת אני יועץ לך למצוא טעמים נכוחים לגירושים ולהחיש את הצעדים הרשמיים. כתבתי לד"ר פ— שאני מסכים לגירושים. ואם אחזור הביתה בעוד ששה חדשים, אינני רוצה שמשוהו יזכיר לי אותך.

אצא לחופשה בפברואר או במרס.

.18

...עדיין עלי לספר לך שהלכנו לקולנוע ביום-החמישי. זה לא היה סרט מן המניין, כי את עוד יכולה לחשוב שיש לנו פנאי ואנו לא יודעים מה לעשות בו. ראינו את „גאייר-ואלי“. כולם ישבו על הרצפה על קובעיהם או שפופים כמו כושים. זה סרט נחמד מאד. כתבת לי שעלי להיזהר עם בחורות. אבל, מאריה, פה בסביבה אין בחורות בכלל. היינו לבדנו, קרוב למאתיים גברים. הסרט בא מחברת-התעמולה. בכל ערב מציגים במחסן; רק אתמול, כך שמעתי, ירו הרוסים לתוך הכפר. היה בתכנית לראות את „גאייר-ואלי“ קודם בדרסדן ובהאנובר; אבל אז לא הצלחתי. בסטאלינגרד סוף-סוף עלה הדבר בידי וראיתי את „גאייר-ואלי“. איזו בדיחה. אם אצא לחופשה אֶלך לראות את „גאייר-ואלי“ בקולנוע אמיתי. אני מקווה שיציגו את הסרט בדרסדן. אפילו במחסן היה הסרט יפה למדי. רק הקול לא נשמע כמו שצריך, וחוק מזה היו האחרים מתלוצצים כל-כך, ומרבים כל-כך לעשן, עד שאי-אפשר היה לראות שום דבר מרוב העשן. אחדים גם ניצלו את ההצגה בשביל להתחמם ולישון קצת. „גאייר-ואלי“ בסטאלינגרד. לא אשכח זאת לעולם.

.19

...איזו צרה היא שמוכרחה היתה לבוא מלחמה! הכפרים היפים היו לה לקרבו ונחרבו. ובשום מקום אין מעבדים את השדות. והגרוע מכל הוא שפה רבים מתו. עכשיו הם טמונים בארץ אויב. מה-גדול האסון! אבל עליך לשמוח שהמלחמה היא בארץ רחוקה ולא בגרמניה מולדתנו האהובה. לעולם אל תגיע אליה להרבות את הסבל! באמת עליך להכיר טובה על כך ולהודות לאלוהים בכריעת-ברך. עומדים אנו כאן על חופי הוולגה למשמרת. למענך ולמען ביתנו. לולא עמדנו כאן היו

הרוסים מבקיעים ומחריבים הכל. הם אכזרים מאד ומונים הרבה מיליונים. הקור אינו מצייק להם. אבל לנו קר נורא. אני שוכב בבור חפור בשלג, ורק בערב אני יכול להתגנב לתוך מרתף לכמה שעות. לא היית מאמינה כמה זה טוב. אנו נמצאים בשמירה, ואין לך מה לחשוש. אבל כל הזמן אנו מתמעטים והולכים, ואם יימשכו הדברים כך הרי עוד מעט לא יהיה כאן איש. אבל גרמניה יש לה עוד הרבה חיילים, וכולם מוכנים להילחם בעד מולדתם. כולנו היינו רוצים שיבוא שלום בקרוב ושנזופה בנצחון. זה העיקר. התפללי!

20.

...אפילו בשבילי המכתב הזה קשה, וקשה פי־כמה יהיה בשבילך! לרוע־המזל לא תהיינה שום בשורות טובות במכתב הזה. גם לאחר שחיפית עשרה ימים, לא הוטב. המצב החמיר עכשיו כל־כך עד שאנו חוששים שבקרוב ננותק לגמרי מן העולם החיצוני. ברגע זה הבטיחו לנו שהדואר הזה ייצא סוף־סוף. לו ידעתי שתהיה עוד הזדמנות הייתי מחכה עוד יותר, אבל זהו בדיוק הדבר שאינני יודע; אם כן, אם לטוב ואם לרע, חייב אני להוציא את המרצע מן השק. בשבילי המלחמה נגמרה.

אני נמצא בבית־חולים־שדה בגומראק, מחכה להסעה הביתה במטוס. אף־על־פי שאני מחכה בגעגועים רבים, תמיד מזויזים את התאריך. עצם בואי הביתה יהיה מקור שמחה גדולה לי ולך, יקירתי. אבל המצב שבו אגיע הביתה לא ישמח אותך כלל. אני שרוי בייאוש גמור כשאני מעלה בדעתי שאהיה מוטל לפניך כבעל־מום. אבל אי־פעם את צריכה לדעת שאיבדתי את רגלי. אכתוב על כך ביושר גמור. הרגל הימנית מפוצצת לגמרי וכרותה מתחת לברך. השמאלית כרותה בירך. הרופא חושב שעם תותבת אוכל להתהלך כאיש בריא. הרופא איש טוב וכנראה כוונתו לטובה. אני מקווה שהצדק אתו. עכשיו תדעי לפני שתראי אותי. אליזה יקירתי, לו רק ידעתי מה את חושבת! כל היום כולו יש לי פנאי לחשוב רק על זה בלבד. לעתים קרובות מחשבותי אתך. לפעמים גם ביקשתי את נפשי למות. אבל זה עוון חמור ואסור לומר דבר שכזה. למעלה משמונים איש שוכבים באוהל הזה; אבל מבחוץ יש אנשים רבים־מספור. מבעד לאוהל שומעים את צווחותיהם ואנקותיהם, ואין איש יכול להושיעם. על־ידי שוכב סמל אחד מפרומברג שכדור פילח את מפשעתו. הרופא אמר לו שבקרוב יחזירו אותו הביתה. אבל לסאניטר אמר: „הוא לא יחזיק מעמד עד הערב. ישכב פה עד אז”. הרופא הוא אדם טוב כל־כך. בצד השני, ממש על־ידי, סמוך לכותל, שוכב חייל מברסלאו שאיבד זרוע ואף, והוא אמר לי שלא יהיה לו עוד צורך בממחטות. כאשר שאלתי אותו מה יעשה אם יהיה עליו לבכות, ענה לי: „אף אחד כאן, כולל אתה ואני, לא תהיה לו עוד הזדמנות לבכות. בקרוב יבכו אחרים עלינו”.

.21

...אָקסל כותב את המכתב הזה בשבילי. באמת שמו כלל לא אָקסל אלא לאכמן, ומוצאו מקניגסברג. אבל אנו קוראים לו אָקסל. זרועי נתונה בקרש וחבושה תחבשות עבות, ולכן אינני יכול לכתוב. בקרוב יחזירו אותי הביתה, כך אמר לי הרופא, ואני מצפה לכך מאד. חתיכה קטנה חסרה לי בזרוע, גם זאת אמר הרופא. רק המשונה הוא שאינני יכול להגיע את אצבעותי. בתור גנן אני זקוק לאצבעותי, האדמה כאן פוריה ורפה מאד. אין ספק שבלינבורג היתה מועילה לנו. בחוץ שלג, אין לראות את האדמה. לפני ארבעה ימים הייתי מוטל בבור בעומק מטר, וכל היום הסתכלתי בקרקע; קרקע טובה לחיטים, ומובן שלא היה זכר לזבלים; הערבה מיצרת דשן משלה. בבור הזה התבהלתני. היום אני צוחק על זה. אין לי מיטה נוחה ביותר, אבל כשאגיע הביתה אצחק עוד יותר. ואתם כולכם תצחקו אתי.

.22

...קיבלתי את תשובתך. מן־הסתם לא תדרוש ממני שאודה לך עליה. מכתב זה יהיה קצר. צריך הייתי לדעת את אשר לפני כאשר ביקשתי אותך שתעזור לי. אתה תמיד היית „צדיק“ ולעולם אתה נשאר כך. דבר זה לא נעלם מאמא גם לא ממני, אבל קשה היה לנו להעלות בדעתנו שתהיה מוכן להקריב את בנך למען ה„צדיקות“. ביקשתי אותך שתחלץ אותי מכאן מפני שהשטות האסטרטגית הזאת אינה כדאית ללחך עפר בשבילה. בקלות היית יכול לומר בשבילי מלה טובה, והפקודה המתאימה היתה מגיעה אלי. אבל אתה אינך מבין את המצב. יהי־כן, אבא.

מכתב זה לא די שיהיה קצר אלא שיהיה גם מכתבי האחרון אליך. לא יודמן לי עוד לכתוב לך, גם אם ארצה. כמו כן אין להעלות בדמיון שאי־פעם אשוב לעמוד פנים־אל־פנים מולך ושאצטרך להגיד לך מה אני חושב. ומאחר שלא אשוב עוד לדבר אליך, לא בעצמי ולא על־ידי מכתב, אחזור ואזכיר לך את דבריך מיום 26 בדצמבר: „אתה התנדבת להיות חייל; הנקל היה לעמוד תחת הדגל בימי שלום, אבל קשה לשאתו ברמה בימות המלחמה. אתה תשמור אמונים לדגל הזה, ויחד אתו תוכתר בנצחון.“ מלים אלו ברורות היו הרבה יותר מן העמדה שנקטת בשנים האחרונות. יהיה עליך לזכור אותן, כי הנה ימים באים שבהם יקלל כל גרמני שבינה במוחו את הטירוף של המלחמה הזאת. ואתה תראה מה־ריקות הן המלים הללו על הדגל שאָתו הייתי צריך לנצח.

אין כל נצחון, הָר גנרל; יש רק דגלים ואנשים שנופלים, ובסוף לא יהיו לא דגלים ולא אנשים. סטאלינגרד איננה כֹּרַח צבאי אלא הימור פוליטי. ובנך אין לו חלק בנסיון הזה, הָר גנרל! אתה גדרת את דרכו אל החיים; הוא יבחר בדרכך השניה, שגם היא מוליכה לחיים, אבל בכיוון הפוך ומן הצד השני של החזית. חשוב על

• השטה סביב לינבורג אדמתו עניה וחולית מאד.

דבריך ואני מקווה כי ביום שתמוטט כל ההצגה הזאת זכור תזכור את הדגל ותעמוד על-ידו.

.23

...היום דיברתי עם הרמן. הוא נמצא מדרום לחזית. כמה מאות מטרים ממני. לא הרבה נשאר מן הגדוד שלו. אבל בנו של ב— האופה עדיין אתו. הרמן עדיין היה אצלו המכתב שבו סיפרת לנו על מות אבא ואמא. שוב דיברתי אליו. כי אני האחד הבכור, וניסיתי לנחם אותו. אף כי גם אני קרוב לאפיסת-הכוחות. טוב שאבא ואמא לא יידעו שהרמן ואני לא נשוב עוד הביתה לעולם. קשה ונורא הוא הדבר שבחיך לעתיד-לבוא ירבו עליך הנטל של ארבעה מתים.

רצייתי להיות תיאולוג. אבא רצה להקים לו בית. והרמן רצה לבנות מזרקות. שום דבר לא עלה כך. אתה יודע בעצמך מה הסיפויים בבית. ואנו היטב מדי אנו יודעים מה הסיפויים כאן. לא. הדברים הללו שהיו במחשבתנו ודאי שלא עלו כמו ששיערנו בדמיוננו. הורינו קבורים תחת מפולת ביתם. ואנחנו. אף כי אולי יהיה לזה צליל אכזרי. קבורים עם עוד כמה מאות אנשים בערוץ בחלקו הדרומי של הפיס. בקרוב יהיו הערוצים האלה מלאים שלג.

.24

...בלילות האחרונים בכיתי כלי-כך עד שאפילו לי נדמה כי אין לשאת זאת. ראיתי גם אחד מחברי החיילים בוכה, אבל מסיבה אחרת. הוא בכה על הטנקים שאבדו לו; הם היו כל גאוותו. ואף-על-פי שאינני מבין את חולשתי שלי, הרי אני מבין איך יכול אדם להתאבל על ציוד מלחמתי מת. אני חייל ואני מוכן להאמין שבשבילו טנקים אינם ציוד נטול-נשמה. אבל בסיכומי של דבר, העובדה המופלאה היא ששני גברים בוכים בכלל. אני תמיד הייתי נוח-לדמעות. חוויה נוגעת-ללב או פעולה נאצלת היו מביאים אותי לידי בכי. זה היה יכול לקרות באולם הקולנוע, בשעת קריאת ספר, או למראה חיה סובלת. ניתקתי את עצמי מן ההתרחשויות החיצוניות ושקעתי במה שראיתי והרגשתי. אבל הפסדם של דברים שבחומר לא הטרד את מנוחתי מעולם. לכן לא הייתי מסוגל לבכות על טנקים אשר, בכלות הדלק שלהם, שימשו ארטילריה במרומי ערבה וכך נופצו לרסיסים על-נקלה. אבל למראה של גבר-לאמתו, חייל אמיץ, קשות, שאינו יודע כניעה, כשהוא בוכה עליהם כמו ילד קטן — למראה הזה שטפו דמעותי בלילה.

ביום-ג' חיסלתי שני ט—34 ברובה-נ.ט. הנייד שלי. הסקרנות פיתתה אותם לחדור אל מאחרי הקווים שלנו. זה היה עצום ורב-רושם. אחרי-כן עברתי על-פני השרידים העשנים. מאחד האשנבים נסרחה גופת איש. ראשו שמוט, רגליו לכודות ואחוזות באש עד הברכיים. הגוף היה חי, הפה גונת. ודאי סבל כאבים נוראים. ולא היתה אפשרות לחלץ אותו. גם אילו היתה, ודאי היה מת אחרי כמה שעות של ייסורים. יריתי בו, ובתוך כך שטפו הדמעות על לחיי. עכשיו זה לי שלושה

לילות שאני בוכה על נהג־טנק רוסי מת, שאני הנני רוצחו. הצלבים בגומראק מחרידים אותי, והוא הדין בעוד הרבה דברים שחברי עוצמים עיניהם ומהדקים לסתותיהם למראיהם. חושש אני שלעולם לא אוכל לישון בשקט, אם אמנם אחזור אי־פעם אליכם, יקירי־נפשי. חיי הם סתירה גוראה, פלצות פסיכולוגית. עכשיו קיבלתי לידי תותח נ.ט. כבד ואירגנתי שמונה אנשים, מהם ארבעה רוסיים. אנו התשעה גוררים את התותח ממקום למקום. בכל פעם שאנו מחליפים עמדה, נשאר טנק בוער בשדה. המספר הגיע כבר לשמונה, וכוננתו להגיע לתריסר. אולם נשארו לי רק עוד שלשה פגזים, וחיסול טנקים אינו דומה למשחק ביליארד. אבל בשעות הלילה אני בוכה בלי מעצור, כמו ילד. לאן יוליך כל זה?

.25

...לפני שנה בא מכתבך אל איש זר שהיה בודד בעולם הזה. לקחתי אותו, ובמשך ימי־החורף הארוכים האזנתי להלמות־הלב שדיברה אלי מתוכו: הלמות־הלב של האיכרים והבהמות, הצמחים ופסגות־ההרים, רעם סופת־האביב ומפלי־ההרים. תמיד כתבת שמכתביך מכוונים לתת ל"חייל האלמוני" המרצה, כוח, אומץ ואמונה. היום עלי להגיד לך שאמנם שאבתי מהם עידוד, כוח ואפילו אומץ, אבל האמונה — אמונה בדבר הטוב — מתה היא, כמו שמת אהיה אני, יחד עם עוד מאה־אלף, בעוד חודש־ימים.

אני כותב לך היום משתי סיבות. ראשית, מפני שלפי המנהג הצבאי חייב החייל האלמוני שאליו כתבת לפני שנה להודיע על הסתלקותו, וזאת אני עושה עכשיו. ושנית, מפני שאני מגיח שעכשיו תתחילי לכתוב אל זר חדש, כדי לתת לו כוח, עידוד ואומץ. ואמונה.

פירולייין אדי, זאת היא הסיבה החשובה ביותר. אולי יכול אדם לגלות אמונה על גבי הנזיר, אבל אם מעמידים אותה למכירה ורוכלים בה, כמו כאן בעיר החרבה הזאת על הוולגה; אם מבינים, כמו שמבינים כאן, שהאמונה בענין הטוב היתה ביזבוז זמן לבטלה, או אז מחויב אדם להזהיר כל אחד שלא ישכנע אחרים באמונה הזאת!

.26

...אמרו לנו הבוקר שנוכל לכתוב. רק עוד פעם, אני אומר, כי ידוע לי בהחלט שזאת תהיה הפעם האחרונה. את יודעת שתמיד כתבתי לשתיים, לשתי נשים, ל"אחרת" ולך. ואלו לעתים רחוקות יותר. רחוק הייתי ממך מאד; בשנים האחרונות היתה קארולה קרובה אלי יותר ממך. אין טעם שנחזור על הפרשה ונשאל מדוע היה הדבר מוכרח לקרות כך. אולם היום, כשהגורל נותן לפני את הברירה לכתוב לאדם אחד בלבד, מכתבי יוצא אליך, שהיית רעייתי משך שש שנים.

טוב יהיה לך לדעת כי מכתבו האחרון של האיש שאותו אהבת מכוון אליך. פשוט

לא הייתי יכול לכתוב אל קארולה ולבקש אותה שתמסור לך דרישת־שלום ממני. הנה לכן אני מבקש ממך, ארנה יקירתי, בשעה הזאת המכילה את משאלתי האחרונה: היי נדיבת־לב וסלחי על העוול שעשיתי לך בחיים. לכי אליה (היא חיה עם הוריה) והגידי לה שאני חב לה הרבה, ושאני מוסר לה שלום באמצעותך, רעייתי. הגידי לה שהיא היתה חשובה לי מאד בימים האחרונים האלה, ושלעתים קרובות חשבתי על מה שיקרה אחרי שאחזור הביתה. אבל הגידי לה גם שאת היית בשבילי יותר ושאת גם עצוב לי מאד על שאינני חוזר הביתה, הרי במובן ידוע אני שמח שאני נאלץ לצאת לדרך הזאת, כי על־ידי כך ייחסכו ייסורים איומים משלשתנו.

האם האלוהים גדול מן הגורל? אני שרוי בשלווה גמורה, אבל אין אֵת יודעת מה־קשה הוא לאדם לומר בשעה אחת כל מה שעדיין צריך להיאמר. כה רב הוא שצריך עדיין לכתוב, אבל מפני שהוא רב כל־כך חייב אדם לדעת מתי להפסיק, לסלק את העט מן הנייר ולהניחו מידו. ממש כמו שעכשיו אני מניח את חיי מידי.

מן הפלוגה שלי רק חמישה עודם חיים. וילמסן בתוכם. האחרים כולם... כולם עייפו מדי. האם אין זו לשון נקיה ונאה להגדיר את הזוועה? אבל מה טעם לדבר על כך עכשיו, ומה מועיל יהיה לך אם תדעי על כך? אם כן, שמרי־נא את זכרי כזכר האיש שרק בעצם הסוף העלה על זכרונו שהוא בעלך והוא מבקש את סליחתך: יתר על כן, הוא מבקש ממך לומר לכל מי שאת מפירה, ובכלל זה לקארולה, שמצאתי את דרכי בחורה אליך ברגע אשר יקחני ממך לעולמים.

27

...אבי יקירי, האוגדה הוכנה לקראת הקרב הגדול, אבל הקרב הגדול לא יהיה. אתה תופתע שאני כותב לך על פי כתובת משרדך. אבל מה שיש לי לומר במכתב הזה אפשר לאמרו רק בין גברים. אתה תמסור את תכנו לאמא על־פי דרכך. השמועה יצאה שיכולים אנו לכתוב היום. בשביל מי שהמצב נהיר לו, פירוש הדבר הוא שאנו יכולים לעשות זאת רק עוד פעם אחת.

אתה קולונל, אבי היקר, ומשתייך למטה־הכללי. לפיכך יודע אתה מה פירוש הדבר, ואני אינני צריך לפתוח בהסברים שאולי יהיו רגשניים־למשמע. זהו הסוף. אולי יימשך הדבר עוד שבוע, סבור אני, ואז ייגמר המשחק. אינני רוצה לחפש טעמים שאפשר להעלות בעד מצבנו או נגדו. עכשיו הסיבות הן חסרות כל ערך וטעם. אבל אם אומר עליהן משהו, הריהו זה: אֵל תחפו להסבר המצב מאתנו אלא מאתכם ומן האיש האחראי לכך. אל תכרעו תחתכם — אתה, אבא, וכל הגורסים כמוך. עמדו על המשמר, לבל תבוא על ארצנו שזאה גדולה יותר. התופת על הוולגה צריכה לשמש לכם אוזרה. ראה ביקשתך, אל תבטלו את הנסיון הזה בלאחר־יד.

ועכשיו כמה מלים על ההוות. מכל האוגדה כולה רק 69 איש עודם בעלי כושר

קרבי. בלאייר עדיין חי, וכן גם הארטליב. דָּגֶן הקטן איבד את שתי זרועותיו; מסתבר שיהיה בגרמניה בקרוב. זה הסוף גם בשבילו. שאל אותו בדבר פרטים שתוצה לדעת. ד— איבד כל תקוה. רוצה הייתי לדעת מה הוא חושב לפעמים על המצב ועל מסקנותיו. עדיין יש לנו שתי מכונות־יריה ו־400 כדור. מרגמה אחת ועשרה פגזים. חוץ מזה, רק רעב ועייפות. בלי לחכות לפקודות, ערק ברג עם עשרים איש. מוטב לדעת כיצד יסתיימו הדברים בעוד שלושה ימים ולא בעוד שלושה שבועות. אינני יכול להאשימו.

ועכשיו, עניינים אישיים. יהי לבך סמוך־ובטוח שהכל יסתיים כהוגן. הרי זה מוקדם מעט בגיל שלושים, אני יודע. בלי סנטימנטים. לחיצת־יד ללידיה והלנה. נשיקה לאמא (זהירות, קשישי, חשוב על מחלת־הלב שלה), נשיקה לגרדה, איחולים לכל השאר. יד אל הקובע, אבא. סגן ראשון— מתכבד להודיע על הסתלקותו.